

УДК 342.9:383:681.3

В.М. БРИЖКО, кандидат юридичних наук (Ph.D),
старший науковий співробітник

ПРО СУЧАСНУ ІНФОРМАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ

Анотація. Щодо стану та перспектив інформаційної політики країн світу.

Сучасна інформаційна політика розвинених країн світу розглядається як сукупність напрямів і способів діяльності компетентних органів держави з контролю, регулювання та планування процесів в інформаційній сфері щодо одержання, зберігання, обробки, використання та поширення інформації. Держава регулює відповідний розподіл інформаційних ресурсів, загальні принципи інформаційної діяльності, встановлює пріоритети для забезпечення національних інтересів.

Метою роботи є дослідження здобутків та перспектив інформаційної політики країн світу.

На сьогодні розвинені країни світу йдуть шляхом цілеспрямованого правового упорядкування відносин в національному інформаційному просторі, що визначається юрисдикцією відповідної держави, приймають необхідні законодавчі акти, перебудовують діяльність органів державної влади, які відповідають за формування і реалізацію інформаційної політики. Огляд та аналіз концепцій інформаційної політики дає можливість побачити здобутки і перспективи країн, які мають спільну мету у становленні інформаційного суспільства. Наведемо деякі відправні моменти щодо інформаційної політики за кордоном, які визначені, зокрема, у [1, с. 117-122].

Головними напрямами європейської інформаційної політики є [2, с. 56]:

- розвиток інформаційної інфраструктури;
- створення національного інформаційного потенціалу;
- забезпечення доступу до інформації;
- використання інформаційних ресурсів у національних інтересах;
- створення загальної системи охорони інформації (та захисту даних – *від авт.*);
- сприяння міжнародному співробітництву у галузі комунікацій та інформації;
- гарантування інформаційного суверенітету держави.

Велика Британія. Конституції в традиційному розумінні як основного законодавчого акта, який закріплює основи державного ладу, у Великій Британії не існує. У країні діє неписана конституція, складена з норм статутного права, загального права і норм, що представляють собою конституційно закріплені звичаї. Найбільш важливими з них вважаються Білль про права 1689 р. [3, с. 21], Білль про успадкування престолу 1701 р., Закон “Про парламент” 1911 р. і 1949 р. Основним джерелом англійського права є судові прецеденти, тобто рішення судів, що мають обов’язкову силу для них самих і нижчих судів, статути – законодавчі акти британського парламенту і, нарешті, акти, що видаються виконавчими органами так званого делегованого законодавства.

Пройшовши етап послідовного перетворення, у Великій Британії були видані законодавчі акти, що консолідують правові норми по найбільш значних інститутах цивільного і кримінального права. При виданні цих актів не ставилася задача кодифікації цілих галузей права – вони вбирали в себе в упорядкованому вигляді застосовані лише до окремих правових інститутів норми, розсіпані в численних раніше виданих законодавчих

актах, а також найбільш важливі положення, сформульовані в нормах прецедентного права. У результаті законодавчим регулюванням була охоплена більшість галузей англійського права, що у багатьох відносинах стало важливішим джерелом права, ніж норми, сформульовані в прецедентах.

За останні десятиліття англійське законодавство набуло ще більшої систематизації. У перспективі передбачено через консолідацію законодавчих актів у різних галузях права провести реформу усього права Англії до його кодифікації.

У наш час інформаційна політика Великої Британії формується в плані участі у створенні глобальної системи міжнародних відносин і побудови інформаційного суспільства. Ціль інформаційної стратегії – удосконалення умов конкуренції на інформаційному ринку, підвищення ефективності інформаційних послуг і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління. Основні завдання британського уряду у сфері інформаційно-комунікаційних технологій та мереж передбачають:

- реалізацію проекту британської інформаційної супермагістралі (Super Janet) щодо розвитку телекомунікаційних мереж;
- створення сприятливих умов для здійснення бізнесу і підприємництва завдяки застосуванню інформаційних технологій та мереж.

Пріоритетами британської інформаційної політики щодо поширення інформаційно-комунікаційних технологій визначені: освіта, охорона здоров'я, приватний бізнес.

В 1997 р. в урядовій програмі “Відродження нової, молоді Британії” на основі “інформаційного збагачення” були сформульовані принципи інформаційної політики, що передбачають: технологічну нейтральність законів; сприяння міжнародному співробітництву; захист інтересів споживача в комп'ютерних системах і мережах.

Німеччина. Концепція інформаційної політики Німеччини передбачає: вільний транскордонний обмін інформацією і свободу на вільне висловлення своїх поглядів і переконань; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та мереж; свободу конкуренції в інформаційній сфері; створення відповідно до нових політичних, економічних та інформаційних змін певних норм і принципів правового регулювання інформаційної діяльності у німецькому суспільстві.

Уряд Німеччини з огляду на політичну та економічну роль інформаційних процесів і технологій прийняв чотири програми, кожна з яких мала відповідні цілі.

Перша програма (1974 – 1977 рр.) ставила за мету забезпечити громадськості доступ до інформаційних систем, накопичення знань з інформаційних процесів, проведення політичних дискусій із проблем інформаційного розвитку суспільства.

Друга програма (1985 р.) передбачала переорієнтацію федеральної інформаційної політики з обмеження регуляції урядом і розвиток приватної ініціативи щодо:

- ринку інформаційних ресурсів та інформаційного бізнесу, лібералізації у відношенні інформаційної діяльності приватного сектору;
- гарантій вільного обігу інформації і посилення міжнародної позиції Німеччини в області міжнародного інформаційного обміну;
- забезпечення доступу до міжнародних інформаційних систем і мереж німецьких підприємств, орієнтованих на застосування інформаційно-комунікаційних технологій, сприяння приватному інформаційному бізнесу;
- створення телекомунікаційних мереж у таких напрямках: охорона здоров'я, біологія, сільське господарство, наука, патенти, технології і бізнес, юриспруденція.

Третя програма (1994 р.) “Федеральна підтримка нових комунікаційних та інформаційних технологій”. Вона передбачала запровадження контролю з боку міністерств за

здійсненню фінансування нових напрямів діяльності державних установ і приватних підприємств, інформаційних центрів і служб.

Четверта програма “Info-2000: німецький шлях до інформаційного суспільства” передбачає формування інформаційного суспільства в країні, що має на меті:

- створення інформаційної економіки, розвиток інформаційних мереж, інформатизацію державного управління;
- лібералізацію телекомунікацій, підтримку національного виробника електронних продуктів, одночасний розвиток державного і приватного бізнесу;
- активізацію розширення обміну інформацією між урядами Земель та суб'єктами інформаційної діяльності, а також посилення відповідальності Земель щодо контролю за змістом інформації. Федеральний Закон про телекомунікації (1991 р.) надає Землям право на стимулювання розвитку нових інформаційних послуг та ліцензування інформаційної діяльності щодо обмеження поширення інформації забороненого змісту (наси́льство, агресія, порнографія, злочини). Політичні аспекти Закону про Інтернет 1997 р. стосуються прав і обмежень на свободу поглядів, змісту інформації, що призводить до політичної нестабільності;
- сприяння розвитку національних мереж у країнах Західної і Центральної Європи, СНД, країнах “третього світу”. Інформаційна політика Німеччини спрямована на сприяння реформуванню державного управління в цих країнах, їх участі у вільному транскордонному обміні інформацією, пропаганду ідеалів європейської демократії, створення правової бази, технічного оснащення інформаційного сектору і підготовку кваліфікованих фахівців для національних і приватних корпорацій, організацій, фондів та ін.

Франція. Мета інформаційної політики Франції – розвиток інформаційних магістралей, електронного ринку і банківської сфери, лібералізація регулювання відносин щодо комунікацій, реформування інформаційного законодавства, стимулювання наукових досліджень в області інформаційних продуктів, створення систем інформаційної безпеки і попередження комп'ютерних злочинів.

Різні погляди політичної еліти на стратегію створення інформаційного суспільства стримують прогресивний рух країни в плані глобального співробітництва. Високий інформаційний потенціал країни, зокрема, власна космічна індустрія, електронне виробництво, програмне забезпечення, великий спектр інформаційних послуг і політика обмеження для закордонних компаній (8 % присутності у французькому інформаційному середовищі, обов'язковий переклад французькою аудіо-, відео-, кінопродукції або титри французькою мовою, державний контроль інформаційної діяльності і монополія держави в застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій та мереж), недостатньою мірою сприяють лідерству країни в європейському регіоні.

У 1998 р. Франція в Програмі побудови інформаційного суспільства визначила пріоритетні напрями міжнародного співробітництва. В Програмі зазначено, що формування інформаційно-комунікаційних технологій вимагає цілісної системи в підходах до правових, науково-дослідних, прикладних і зовнішньоекономічних аспектів глобальної комунікації і викликає необхідність проведення міжнародних консультацій із проблем універсалізації мереж, охорони приватного життя, вільного обміну даними та ін. На базі Програми був розроблений план дій щодо поліпшення міжнародного інформаційного обміну і підкреслена важливість ринку електронного бізнесу та інформаційних послуг.

Стратегія інформаційної політики Франції стосується також франкомовних країн Африки, Азії, Латинської Америки. У контексті цієї глобалізації комунікацій і просування національних інтересів у треті країни уряд створив Фонд допомоги і співробітництва для підтримки впровадження нових французьких інформаційних технологій.

Японія. За попередніми даними, Японія відстає від США на понад 5 років у сфері розповсюдження персональних комп’ютерів, кабельного телебачення, електронної телефонії та в інших аспектах інформаційної політики.

З ініціативи Ради з телекомунікацій при Міністерстві пошти і комунікації Японії розроблена національна програма під назвою “Бачення інформаційних комунікацій XXI століття”. Головна мета – створення ефективного інформаційного суспільства, цілі якого близькі до цілей створення Національної інформаційної інфраструктури США. Особливе значення ця програма надає, з одного боку, зростанню економіки, створенню нових видів інформаційного бізнесу і робочих місць, а з іншого – соціальному розвитку країни.

Японська версія побудови інформаційної супермагістралі базується на засобах волоконно-оптичного зв’язку, що надає урядовим інститутам, державним організаціям і приватним підприємствам доступ до програмного забезпечення, що дістають найбільшого поширення. Японія має намір увійти до Глобальної інформаційної інфраструктури і надає великого значення міжнародній кооперації з питань електронної економіки.

Кабінетом Міністрів Японії заснований центр сприяння становленню інтелектуального інформаційно-комунікаційного суспільства, призначений для інтеграційних заходів щодо створення Національної інформаційної інфраструктури і кооперації зусиль з входження до Глобальної інформаційної інфраструктури. Уряд сприяє розробці нових інформаційно-комунікаційних технологій, особливо тих, що стосуються телеобробки для органів влади, е-медицини, інтелектуально-інформаційних систем (створення штучного інтелекту), урядових довідкових послуг, системи управління ліквідацією наслідків стихійних лих і кризових ситуацій. Через суспільні інститути уряд заохочує виконання програми “Інформаційна грамотність населення”.

Сполучені Штати Америки. Інформаційна політика здійснюється в руслі загальної юрисдикції, відповідно до якої з 1820-х рр. ведеться систематизація норм загального законодавства з одночасним залишенням за судами широких повноваження його тлумачення. Причому, відмінність американської правової системи від англійської – визначальне місце Конституції як джерела права.

Протягом XIX століття в штатах починалися спроби кодифікації законів за окремими галузями права, що далеко не відразу і не у всіх випадках приводило до їх офіційного видання. У наш час законодавство США набуло вигляд і продовжує удосконалюватися значною мірою в плані кодифікованого, а не просто консолідованого змісту. Федеральне законодавство нині публікується в систематизованому вигляді як Зведення законів США, що складає 50 розділів, кожний з яких присвячений певній галузі права, наприклад, розділ 40 – “Патенти”, розділ 7 – “Сільське господарство”, розділ 50 – “Війна і національна оборона”. Деякі його розділи являють собою просто зведення близьких за змістом актів, виданих у різний час і мало пов’язаних між собою. Інші, навпаки, містять у собі кодекси законів відповідної галузі права, складені за певною схемою. Зведення законів перевидасться кожні 6 років. Приймаючи черговий закон, Конгрес вказує, яке місце повинен зайняти він у Зведенні законів і які зміни повинні бути у зв’язку з цим внесені в розділи, глави, параграфи чинного Зведення.

Наприкінці 1980-х рр. у структурі світового ринку виникли процеси інтенсифікації в організації бізнесу. Це було викликано тим, що, по-перше, інформаційно-комунікаційні технології надають можливість “перебудувати” світовий ринок значно простіше і швидше, ніж суто організаційні заходи. По-друге, Інтернет став перетворювати бізнес на процес організації глобальних комунікацій без національних кордонів. Для збереження лідерства і регулювання процесів інтенсифікації бізнесу США в 1993 р. прийняли державну програму під назвою “Національна інформаційна інфраструктура” (НИІ), яка спи-

рається на потенційні можливості Інтернету [1, с. 186-188], що трохи відрізняється від європейського підходу до побудови інформаційного суспільства [1, с. 189-192].

Метою національної інформаційної політики США є впорядкування інформаційних потоків у політичній, економічній, науковій і військовій областях в інтересах забезпечення збалансованості між державним контролем і свободою підприємницької діяльності. Інформація розцінюється як один з основних національних ресурсів, а системи, що забезпечують її створення, обробку і поширення, розглядаються як головний стратегічний фактор розвитку індустрії інформації і побудови інформаційної інфраструктури. Концепція національної інформаційної політики США передбачає необхідність розширення й удосконалення інформаційного середовища під своєю егідою, посилення впливу на такі регіони, як країни Латинської Америки, Центральної і Західної Європи, Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Інформаційна політика США визначається як комплекс нормативно-правових актів державного сектору, покликаних заохочувати і регулювати створення, використання, збереження, передачу і поширення інформації. Її пріоритетами є:

- підтримка наукових досліджень і розробок у сфері інформатизації і телекомунікацій, сприяння обміну технологіями між університетами і фірмами;
- створення й удосконалення інформаційної інфраструктури, у тому числі глобальної інформаційної інфраструктури;
- забезпечення збалансованості між основними інформаційними цінностями, яку може бути порушено в результаті введення нових інформаційних технологій, а саме – конфіденційністю інформації, інформацією як суспільним надбанням і благом, інформацією як товаром, інформацією як невід’ємним елементом функціонування держави;
- недоторканність приватного життя і захист персональних даних у різних областях державного управління і приватного сектору;
- удосконалення державної політики у сфері інформатизації і телекомунікацій.

Основні принципи інформаційної політики надають громадянам США невід’ємні права: на свободу інформації (зокрема, у засобах масової інформації), на публічні (відкриті) судові процеси, на обвинувачувальну інформацію, інтелектуальну власність, на ознайомлення з урядовою інформацією, на охорону і безпеку інформації та ін.

Доступ до інформаційних матеріалів, що зберігаються в державних органах США, визначений законами “Про свободу інформації” 1966 р. і “Про охорону особистої таємниці” 1974 р. Закони встановили правило, за яким всі особи, які бажають отримати інформацію з державних органів, можуть офіційно її запросити. Відомості з будь-якого федерального відомства повинні безперешкодно надаватися будь-якому бажаючому їх одержати, якщо вони не входять до кола визначених законом винятків.

Згідно із Законом 1974 р. усім громадянам США забезпечується право на ознайомлення з персональними даними, зібраними про них владою. Певні відомості не підлягають розголосу згідно із Законом 1966 р., що забороняє доступ стороннім особам “до суто особистих, медичних і подібних досьє, оскільки це було б явно не виправданим вторгненням у приватне життя людини”. Іншими словами, інформація, на яку поширюється чинність Закону 1966 р., доступна всім, а відомості, захищені Законом 1974 р., надають тільки тим, кого вони стосуються. Дія законів не поширюється на правоохоронні органи.

Варто також звернути увагу на такий важливий аспект. Згідно з принципами європейського права охорона інформації виходить з положень авторського права, а в США – із права, що визначає інтереси споживача інформації. За доктриною США, право виконує роль буфера між інтересами держави і фізичної особи.

У вересні 1976 р. Конгрес США прийняв Закон “Про висвітлення діяльності уряду”, який розширював права громадян на одержання інформації про діяльність адміністративних органів. Законом передбачається, що всі засідання колегіальних органів адміністративних агентств, що складаються з осіб, призначених Президентом, стосовно яких приймаються конкретні рішення, повинні бути відкритими для широкої публіки. Обмеження встановлені лише відносно інформації, яка:

- стосується питань національної безпеки і зовнішньополітичних аспектів діяльності уряду, а також має секретний зміст з погляду на інтереси торгівлі і бізнесу;
- стосується внутрішньої діяльності адміністративних органів;
- розкриває відомості, отримані в ході проведення розслідувань;
- торкається таких питань, що відповідно до спеціальних нормативних актів не повинні розголошуватися.

Рішення про те, яка інформація має бути закритою, приймається більшістю голосів членів відповідного компетентного органу. Законодавством передбачена можливість оскарження рішення стосовно тлумачення інформації.

Росія. Інформаційна політика Росії забезпечується законодавством країни, зокрема Концепцією правової інформатизації Росії (1993 р.), Законом “Про інформацію, інформатизацію і захист інформації” (1995 р.), Законом “Про участь у міжнародному інформаційному обміні” (1996 р.), Концепцією формування і розвитку єдиного інформаційного середовища Росії і державних інформаційних ресурсів (1998 р.) та ін.

У концепції і законах визначаються першочергові завдання інформаційної політики і становлення демократичних інститутів, а саме:

- інтеграція країни в міжнародне інформаційне середовище;
- демонополізація інформаційних служб і структур;
- розвиток ринку інформаційних ресурсів разом з державним регулюванням інформаційної діяльності;
- створення умов для підприємництва в інформаційній сфері і захисту інформації;
- забезпечення конституційних гарантій свободи слова, вільного функціонування засобів масової інформації та ін.

З метою вироблення стратегії інформаційної політики робочою групою Експертної ради з інформаційних технологій при Адміністрації Президента Російської Федерації в 2001 р. розроблений проект програми інформатизації Росії “Біла Книга інформаційних технологій”. Програма містить попередні рекомендації з участі Росії в міжнародних ініціативах відповідно до Окінавської Хартії глобального інформаційного суспільства [2, с. 193-196], підписаної лідерами країн “великої вісімки” під час зустрічі в 2000 р.

На підставі рекомендацій і після їх широкого обговорення передбачалося вироблення базового документа, що міг би лягти в основу:

- загальної термінологічної і понятійної бази в сфері інформаційних технологій;
- бачення місця Росії у глобальному інформаційному суспільстві;
- виявлення критичних точок впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток економіки і соціальної сфери;
- позиції стосовно міжнародних ініціатив із подолання інформаційної нерівності.

Вищезазначене тісно пов’язане з дослідженням проблем регуляції інформаційних відносин, кодифікації інформаційного законодавства та формування інформаційного права в Росії. У роботі [4] визначається, що у юридичній літературі термін “інформація” у сполученні з терміном “право” уперше був поставлений поруч наприкінці 1970-х рр., але трохи в іншій інтерпретації. А.Б. Венгеров запропонував поняття “інформаційного права” як сукупності норм про роботу з інформацією в управлінні при автоматизації.

Приблизно через 10 років І.Е. Маміофа розробив концепцію “програмного права”, що обслуговує відносини в сфері індустрії інформатики.

І.З. Карась, Ю.М. Городецький і В.П. Тихомиров висловилися за використання поняття “право інформатики”, де мова йде про право, яке регулює відносини, що стосуються створення алгоритмів перетворення інформації, функціонування інформаційних систем, створення штучного інтелекту, експертних систем, баз знань.

Практично в той же час І.Н. Грязіним пропонується поняття “інформаційно-комп’ютерне право”, покликане регулювати відносини, пов’язані з інформацією і програмними засобами.

На початку 1990-х рр. Ю.М. Батуріним досить детально розроблялася ідея “комп’ютерного права”, що забезпечує регулювання інформаційних відносин, пов’язаних зі створенням і використанням електронно-обчислювальних машин. До цієї ідеї у 1997 р. звертається І.Л. Бачило, який підтримує думку щодо гіперсистемного правового утворення в інформаційній сфері, але розглядає її в обсязі терміна “інформаційно-комп’ютерне право”.

У 1995 р. А.Б. Агаповим висувається пропозиція про “інформаційне право” як відокремлену сукупність інформаційних законодавчих актів, що інкорпорується у структуру федерального права.

У 1997 р. В.А. Копилов у [5, с. 16] відстоює поняття “інформаційного права” як системи норм і відносин, що виникають в інформаційній сфері, та визначає, що в основі “програмного права” лежать відносини, що виникають із створення, поширення та використання програмних продуктів; в основі “права інформатики” – відносини, які існують в області інформатики – науки, яка вивчає проблеми створення, поширення та використання інформації; в основі “комп’ютерного права” – відносини, які існують у зв’язку із створенням, поширенням та використанням комп’ютерів. Щодо терміна “інформаційно-комп’ютерне право” то В.А. Копилов вважає, що у широкому розумінні – це об’єднання множин відносин щодо інформації та відносин щодо комп’ютерів, а у вузькому розумінні – це добуток цих двох множин. Він також зазначає, що “правову інформатику” слід розглядати як науку про створення, перетворення та споживання правової інформації.

У цілому всі зазначені терміни визначають складові частини інформаційного права у комплексному його розумінні. Цю тезу В.А. Копилов розвиває та конкретизує у 2002 р. у наступній роботі під назвою “Інформаційне право” [6]. Зазначимо також, що дещо раніше його думку підтримав М.М. Рассолов, який у [7] висловив важливі питання нової комплексної галузі права. Зазначений погляд на перспективи розвитку правового регулювання в інформаційній сфері одержав підтримку в жовтні 1999 р. на першій Всеросійській конференції з проблем становлення інформаційного суспільства в Росії.

На початку 2009 р. у Кремлі відбулося перше засідання Ради з розвитку інформаційного суспільства при Президентові Росії (указ про її створення був підписаний в листопаді 2008 р.) [8]. На засіданні Ради Президент Росії різко розкритикував повільний розвиток в Росії інформаційного суспільства. Він підкреслив, що ніякий прогрес і модернізація неможливі без інформаційних технологій: *“Это касается и научно-технической сферы, и собственно вопросов управления, и даже вопросов укрепления демократии в стране”*. За останні роки, за словами Президента, інформаційні технології і інформаційні послуги стали достатньо істотною статтею російського несировинного експорту, досягнувши рівня приблизно в \$1 млрд. Проте, як заявив Д. Медведєв, *“все это нас не устраивает, потому что по ключевым показателям мы еще страшно далеки от большинства развитых государств”*. Незважаючи на те, що у Росії високий “інтелектуаль-

ний потенціал і маса програмістів”, відставання від країн-лідерів не зменшується, а, навпаки, наростає. *“По індексу розвитку електронного правительства мы были в 2005 г. на 56-м месте, а в 2007 г. достигли 92-го. О чем это говорит? Это говорит о том, что у нас никакого электронного правительства нет, все это – химера. В рейтинге готовности стран к сетевому миру мы тоже на “почетном” 72-м месте”*.

Зокрема, Д. Медведев відзначив, що весь документообіг в органах державлади дотепер ведеться на папері, а *“компьютеры в основном используются как пишущие машинки”*. Відсутні сучасні системи планування і сучасні системи фінансово-управлінської звітності. Для громадян немає можливості відправити з особистого комп'ютера заяви або прослідити за проходженням свого запиту в тому або іншому відомстві, одержати електронну довідку за системою електронного єдиного вікна: *“Мы должны были создать единый портал государственных и муниципальных услуг, он должен был заработать с 1 января наступившего года. Этого тоже не произошло”*. Кажучи про розвиток інформаційних технологій в соціальній сфері Президент Росії підкреслив, що потрібно починати масове навчання шкільних вчителів новим технологіям.

На закінчення засідання Ради було схвалено створення спеціальних робочих груп для контролю за інформатизацією в різних сферах. У регіонах по цьому напрямку повинні бути призначені відповідальні на посаді віце-губернаторів.

Україна. Інформаційна політика України визначається Конституцією України (1996 р.), законами України “Про наукову і науково-технічну діяльність (1991 р.), “Про інформацію” (1992 р.), “Про науково-технічну інформацію” (1993 р.), “Про друковані засоби масової інформації” (1992 р.), “Про авторське право та суміжні права” (1993 р.), “Про національний архівний фонд і архівні установи” (1993 р.), “Про телебачення і радіомовлення” (1995 р.), “Про Концепцію Національної програми інформатизації” (1998 р.), “Про Національну програму інформатизації” (1998 р.), “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” (2005 р.), “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” (2007 р.), а також іншими чинними нормативними актами загального і спеціального змісту, в яких визначені співвідношення верховенства міжнародних норм і національні пріоритети. Здійснений нами аналіз законодавства України в інформаційній сфері, коротку анотацію базових законів, які регулюють найбільш загальні аспекти відносин, а також можливі напрями удосконалення інформаційного законодавства надано у [9].

Закон України “Про інформацію” від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ – перший в Україні закон, який заклав правові основи інформаційної діяльності, визначив головні напрями і способи державної інформаційної політики, закріпив право громадян України на інформацію і визначив правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації. Значною заслугою розробників закону є те, що вони вперше запропонували і визначили право власності на інформацію (ст. 38), надали інформації статус товару та вказали порядок її ціноутворення (ст. 39). Також важливою новацією у законі є те, що вперше у ньому були означені правові формули щодо захисту персональних даних людини (у законі застосований термін “інформація про особу” (ст. 23), хоча на той час у стандартах європейського законодавства вказана інформація визначалась як “персональні дані”).

Згідно зі статтею 6 Закону України “Про інформацію” (від 02.10.1992 р. у ред. від 23.06.2005 р.) державна інформаційна політика – це сукупність основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації [10]. Головними напрямами і способами інформаційної політики в Україні є:

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;

- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України;
- сприяння задоволенню інформаційних потреб українців за кордоном.

Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції.

Сьогодні розвиток інформаційного середовища визначається комплексом нових досягнень прогресу, серед яких:

- швидка зміна інформаційно-комунікаційних технологій;
- переведення інформації в цифровий формат (дігіталізація);
- формування транснаціональних інформаційних потоків;
- переміщення капіталів у цю сферу як найбільш прибуткову;
- висока конкуренція серед провідних виробників, їх об'єднання і дезінтеграція.

Обов'язковою частиною підготовчих заходів для приєднання до ЄС є створення в країнах-кандидатах умов для побудови інформаційного суспільства. Тому у рамках Національної програми інтеграції України в ЄС передбачається вирішення ряду загальнодержавних проблем, зокрема:

- гармонізація чинних і розробка нових законодавчих актів з інформатизації в Україні відповідно до вимог ЄС та імплементації положень європейських нормативних актів, що регулюють відносини в сфері інформації та інформатизації;
- формування стратегії й основ державної політики підтримки розвитку українського сегменту мережі Інтернет, сприяння розповсюдженню різноманітної і достовірної інформації про Україну за допомогою мережі Інтернет, забезпечення інформаційної відкритості суспільства;
- сприяння доступу до світових інформаційних ресурсів тощо.

Законом України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР [11] окреслено принципи державної політики в сфері інформатизації, здійснено аналіз процесу інформатизації в Україні. Державна політика інформатизації розглядається “як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому і спрямовується на раціональне використання промислового та науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних та перспективних завдань розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою”. До загальних принципів державного регулювання зазначеної сфери Закон відносить принципи “централізації і децентралізації, саморозвитку, самофінансування та самоокупності, державної підтримки через систему пільг, кредитів, прямого бюджетного фінансування”.

Закон України “Про Національну програму інформатизації” від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР [12] включає зазначену Концепцію, сукупність державних, галузевих, регіональних програм та проектів стосовно місцевого самоврядування та інші закони у цій сфері, став своєрідним імпульсом до початкових дій, позначивши механізми їх реалізації.

У зв'язку з активним застосуванням різних видів, методів та засобів щодо підвищення ефективності інформаційної діяльності, яка все більше набуває конвергенційного змісту, інформаційна сфера потребує більш злагоджених підходів до упорядкування відносин не тільки в області традиційної інформаційної діяльності або діяльності щодо інформатизації, але й у всій інформаційній сфері. Це викликає необхідність удосконалення концептуальних підходів та нормативно узгодженого упорядкування відносин у всьому інформаційному просторі України на рівні кодифікованого акта.

21 вересня 2005 р. на парламентських слуханнях з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні (відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17.03.2005 р. № 2488-IV) зазначалося, що “в розбудові інформаційного суспільства в Україні є певні досягнення, але й існує багато невизначеностей. Практично не сформульована дієва національна політика щодо побудови інформаційного суспільства в Україні...”. В інформаційно-аналітичних матеріалах до парламентських слухань відповідні проблеми були висвітлені наступним чином, зокрема, що стосується стану інформаційного законодавства, інформаційних ресурсів, надання послуг, науки та освіти:

- *стратегія розвитку інформаційного суспільства*: недосконалість національної стратегії розвитку інформаційного суспільства; непослідовність і неузгодженість реалізації державної стратегії виконавчими органами; слабка консолідація зусиль державного, бізнесового і суспільного секторів щодо реалізації національної стратегії; наявність значної кількості неузгоджених загальнодержавних, галузевих, регіональних, бізнесових програм і проектів у сфері розвитку і використання ІКТ;

- *законодавча база*: різноплановість нормативно-правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері; відсутність, неузгодженість, суперечливість, неповнота законодавчих і підзаконних актів у сфері телекомунікації, використання Інтернет-технологій, створення і використання електронних інформаційних ресурсів і продуктів, використання електронного документообігу і електронного підпису, інформаційної безпеки і захисту інформації тощо;

- *електронні інформаційні ресурси*: недостатня кількість технічних стандартів, загальнодержавних, галузевих класифікаторів і довідників із створення і використання електронних інформаційних ресурсів; нерозвиненість мережі центрів, що надають послуги щодо збереження і захисту даних, створення віртуальних серверів, веб-хостингу;

- *електронні інформаційні ресурси органів державної влади та місцевого самоврядування*: недостатня повнота, актуальність і достовірність інформації, що представлена на веб-сайтах; низький рівень підготовки фахівців, які займаються підготовкою і розміщенням інформаційно-довідкових та аналітичних матеріалів на відповідних веб-сайтах; недостатній рівень інтерактивності;

- *електронні інформаційні ресурси освіти*: гальмування створення єдиного інформаційного освітнього простору; відсутність державних методичних рекомендацій щодо створення системи електронних інформаційних ресурсів у галузі освіти; не розроблено заходів щодо стимулювання створення спеціальних шкільних порталів;

- *електронні інформаційні ресурси сфери відпочинку і розваг, культури та спорту*: відсутність дієвої державної політики підтримки створення електронних ресурсів в архівах, бібліотеках і музеях; нерозвиненість в них технічної і технологічної інфраструктури; невисокий рівень підготовки персоналу для роботи з інформаційними технологіями; відсутність дієвої державної політики по консолідації зусиль бізнесу зі створення електронних інформаційних ресурсів у різних областях відпочинку, спорту;

- *електронні інформаційні ресурси засобів масової інформації*: відсутність державного протекціонізму щодо створення електронних інформаційних ресурсів невеликих

по тиражах ЗМІ, особливо регіональних; юридична невизначеність статусу ЗМІ, що створюють виключно електронні інформаційні ресурси; не визначено юридичний статус самого електронного інформаційного продукту, що продукується легальними ЗМІ;

- *надання електронних послуг населенню і бізнесу органами державної влади та місцевого самоврядування*: відсутність чітко визначеної урядової концепції організації надання електронних послуг населенню і бізнесу; недостатня організація міжвідомчої спільної роботи для реалізації принципу “єдиного вікна”; юридична невизначеність статусу і переліку урядових е-послуг для органів державної влади всіх рівнів; недостатня інформатизація внутрішніх управлінських і зовнішніх міжвідомчих процесів державних органів влади; низький рівень використання комп’ютерних аналітичних методів обробки даних у державних органах влади;

- *електронна торгівля*: нерозвиненість карткових систем безготівкових платежів; аморфність державної політики по відношенню до ініціатив різних соціальних проєктів, заснованих на використанні карткових систем безготівкових розрахунків;

- *наукові дослідження і система освіти в сфері ІКТ*: недостатній розвиток фундаментальних досліджень у сфері ІКТ; безсистемність і фрагментарність прикладних наукових досліджень у сфері розвитку і використання ІКТ; практично повна відсутність вітчизняних прогнозів розвитку ІКТ, рекомендацій щодо впровадження ІКТ у різні сфері діяльності країни;

- *дистанційне навчання*: юридична невизначеність системи дистанційної освіти; недостатнє методичне опрацювання проблем впровадження; невизначеність системи дистанційної освіти (в цілому та із викладання дисциплін); слабкий організаційний і технологічний рівень підтримки процесів дистанційної освіти; невисока готовність професорсько-викладацького складу до роботи в умовах дистанційного навчання;

- *комп’ютерна грамотність населення*: неоднозначність в реалізації державної політики в області комп’ютеризації шкіл; відсутність широкого методологічного опрацювання використання комп’ютерних мультимедійних технологій при викладанні шкільних предметів; нерозвиненість системи навчання студентів і перепідготовки вчителів особливостям роботи з інформаційними технологіями; відсутність загальнодержавної програми підвищення комп’ютерної грамотності населення, особливо в сільській місцевості; відсутність інфраструктури підвищення комп’ютерної грамотності населення; відсутність мережі спеціалізованих центрів перепідготовки фахівців різних галузей народного господарства; нескоординована та несистемна реалізація державної політики в області перепідготовки державних службовців щодо використання ІКТ; практична відсутність технічної та технологічної інфраструктури перепідготовки державних службовців.

У січні 2007 р. Верховною Радою України прийнятий Закон України № 537-V “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” [13]. У його Загальних положеннях зазначено, що “одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя”.

Також у Загальних положеннях визначається, зокрема: “ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно із світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України, оскільки:

- розвиток нормативно-правової бази інформаційної сфери недостатній;
- рівень інформатизації галузей економіки, деяких регіонів держави є низьким;

- відсутня координація зусиль державного і приватного секторів економіки з метою ефективного використання наявних ресурсів;
- створення інфраструктури для надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним і фізичним особам інформаційних послуг з використанням мережі Інтернет відбувається повільно;
- ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження ІКТ у соціально-економічну сферу, зокрема в сільське господарство, є низькою;
- наявне відставання у впровадженні технологій електронного бізнесу, електронних бірж та аукціонів, електронних депозитаріїв, використанні безготівкових розрахунків за товари і послуги тощо;
- рівень комп'ютерної та інформаційної грамотності населення є недостатнім, впровадження нових методів навчання із застосуванням сучасних ІКТ – повільним;
- спостерігається поглиблення “інформаційної нерівності” між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення”.

Закон констатує, що склалися такі передумови, які вимагають прискореного розвитку інформаційного суспільства в Україні. Насамперед це пов'язано із соціально-економічною нерівністю, яка виникає між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, внаслідок суттєвої різниці в темпах зростання обсягів та номенклатури товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою ІКТ. Така нерівність негативно впливає на конкурентоспроможність країн і життєвий рівень людей.

Згідно із Законом національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні ґрунтується на засадах: пріоритетності науково-технічного та інноваційного розвитку держави; формування необхідних для цього законодавчих і сприятливих економічних умов; всебічного розвитку загальнодоступної інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів та забезпечення повсюдного доступу до телекомунікаційних послуг та ІКТ; сприяння збільшенню різноманітності та кількості електронних послуг, забезпеченню створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів; посилення мотивації у використанні ІКТ; широкого впровадження ІКТ в науку, освіту, культуру, охорону здоров'я, навколишнього середовища; забезпечення інформаційної безпеки.

Пунктом 2 Розділу III Закону встановлено: “З метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства необхідно створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства, зокрема здійснити кодифікацію інформаційного законодавства”.

Деякі висновки. На сьогодні в Україні відсутні єдине інформаційне законодавство та нормативно-правова база щодо становлення в державі інформаційного суспільства. Українське законодавство не відображає комплексно зміни у суспільному житті, що виникають в результаті розвитку технологій та мереж, які складають основу інформаційного суспільства. Багато техніко-технологічних елементів щодо сфери інформаційного права продовжують існувати поза правовим полем, що не тільки стримує їх удосконалення, але негативно впливає на загальне соціально-економічне становище в країні.

Становлення та розвиток інформаційного суспільства в Україні потребує створення цілісної системи інформаційного законодавства, гармонізованого з нормами міжнародного права. Це передбачає здійснення відповідної кодифікації усієї інформаційної сфери.

Кодифікаційний акт має включати в себе розділи, зокрема, про засади електронної торгівлі та електронного банкінгу, охорону баз даних, створення системи захисту персональних даних (що потребує від України ратифікації Конвенції Ради Європи № 108 “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” 1981 р.),

охорону та захист прав інтелектуальної власності, зокрема, щодо змісту комп'ютерних програм, у зв'язку із поширенням творів у мережі Інтернет, про дистанційне навчання, телемедицину, надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним і фізичним особам інформаційних послуг з використанням Інтернету.

Упорядкування відносин усієї інформаційній сфері потребує також єдиної термінологічної бази, системи стандартів для урядових послуг за допомогою ІКТ, зменшення критичного рівня поширення спаму та електронних вірусів, розробки технологій віддаленої роботи для створення нових робочих місць, внесення змін у систему і методи вищої освіти у напрямку не загального застосування ІКТ, а запровадження їх у конкретні предмети освіти та багато ін.

Загальний підсумок – необхідна розробка та прийняття на рівні Кабінету Міністрів України конкретного *Плану Дій щодо становлення інформаційного суспільства в Україні* за умов врахування наукових напрацювань, думок та пропозицій громадського сектору та бізнесу.

Використана література

1. Брижко В. е-майбутнє та інформаційне право / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов; за ред. доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. – 2-е вид., доп. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2006. – 234 с.
2. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика : монографія / Є.А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
3. Системна інформатизація правоохоронної діяльності: європейські нормативно-правові акти та підходи до упорядкування суспільних інформаційних відносин у зв'язку з автоматизованою обробкою даних у правоохоронній діяльності : посібник : Книга 2 / Авт кол. В. Брижко, Б. Романюк, В. Цимбалюк, М. Швець ; за ред. члена-кореспондента АПрН України М.Швеця та к.ю.н. Б. Романюка. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2006 р. – 509 с.
4. Теоретико-правовая оценка развития сферы информационно-электронных технологий // Право и политика. – 2001. – № 2.
5. Копылов В.А. Информационное право : учебное пособие / В.А. Копылов. – М. : Юристь, 1997. – 472 с.
6. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов. – М. : Юристь, 2002. – 512 с.
7. Рассолов М.М. Информационное право : учебное пособие / М.М. Рассолов. – М. : Юристь, 1997. – 400 с.
8. О первом заседании Совета по развитию информационного общества при Президенте России (2009 г.). – Режим доступа: [//www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2009/02/12/337783](http://www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2009/02/12/337783)
9. Стан та перспективи розвитку інформаційної сфери України: збірник матеріалів з питань становлення інформаційного суспільства в Україні / за матеріалами Рубана І.А., Семенченко А.І., Трояна П.І., Макарової В.С., Задорожньої Л.М., Брижко В.М.; упоряд. та редагування Брижко В.М., Гладківської О.В., Швеця М.Я. – К.: ТОВ “Пан Тот”, 2009 р. – 116 с. – (Додаток до наукового журналу “Правова інформатика”).
10. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ : у ред. від 23.06.2005 р. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
11. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України : від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
12. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
13. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України : від 09.01.2007 р. № 537-V. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

